

ler hakkındaki esasların ortaya konulduğu önemli bir risâledir. Celâl Nûri Bey'in (İleri) *Hâtemü'l-enbiya* adlı eseri de (İstanbul 1332) bu yeni anlayışla yazılmış ve Mehmet Çoğ tarafından bir makalede değerlendirilmiştir (bk. bibl.). Ancak eser Hz. Peygamber'i sıradan bir insan gibi takdim ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Şemâil, hilye, delâilü'n-nübüvve, mu'cizât gibi konular da siyer bahisleri içinde yer almakla beraber bu hususta yazılmış eserler İslâmî Türk edebiyatında müstakil birer tür kabul edilmektedir (bk. MUHAMMED [Türk Edebiyatı]).

BİBLİYOGRAFYA :

TCYK, s. 240-241, 357-441; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 335-364; Gölpınarlı, *Katalog*, I, 109-110; Özege, *Katalog*, I, 31-32; IV, 1587-1588; Mes'ad Süveylim Ali eş-Şamân, *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişâm'ın Siyerinin Türkçe Tercümesi* (doktora tezi, 1982), AÜ İlahiyat Fakültesi; Nuran Öztürk, *Siyer Türü ve Siyer-i Veysi (Dürretü't-tâc fi sîreti Sâhibi'l-Mî'râc)* (doktora tezi, 1997), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 21-33; Mustafa Uluçay, *Meâlimü'l-Yakin: Giriş-Metin-Notlar-Sözlük* (yüksek lisans tezi, 1999), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmet Erdem, *Seyyid İbrahim Hasib Uşşâkizâde'nin "Siyerü'n-Nebi"-si* (yüksek lisans tezi, 2000), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmet Atalay, "Türk Edebiyatında Sîretü'n-Nebeviyye", *İslâmî Edebiyat*, sy. 24, İstanbul 1994, s. 61-64; Mehmet Çoğ, "Celâl Nûri ve Hâtemü'l-Enbiya Adlı Eserine Göre Hz. Muhammed Tasavvuru", *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsiki Dergisi*, IV/7, Konya 2006, s. 85-98; Mustafa Uzun, "Abdülbâki Ârif Efendi", *DA*, I, 197-198; Hasan Güleç, "Ahîzâde Abdülhalim Efendi", a.e., I, 548; Mehmet Çavuşoğlu, "Bâkî", a.e., IV, 540; Azmi Özcan, "Eyüp Sabri Paşa", a.e., XII, 9; Yusuf Şevki Yavuz - Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebû-Ferec", a.e., XX, 546; Nevzat Kaya, "Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi", a.e., XXIV, 382; Hüseyin Algül, "el-Mevâhibü'l-ledünniyye", a.e., XXIX, 421; Abdülkadir Karahan, "Nâbî", a.e., XXXII, 260.

MUSTAFA UZUN

SİYER-i VEYSÎ

(bk. DÜRRETÜ'T-TÂC).

SİYERU A'LÂMÎ'n-NÜBELÂ

(سير أعلام النبلاء)

Zehebî'nin

(ö. 748/1348)

muhaddisler başta olmak üzere
ünlü kişileri tabakalar halinde
tanıttığı eseri.

Zehebî henüz hayatta iken kendi nüshası esas alınarak 739-743 (1338-1342) yıllarında istinsah edilen ve günümüze ulaşan yazma nüshada adı *Siyeru a'lâmî'n-*

nübelâ diye geçen eser çeşitli kaynaklarda *Kitâbü'n-Nübelâ*, *A'yanü'n-nübelâ*, *A'lâmü'n-nübelâ*, *Siyerü'n-nübelâ*, *Târîhu'n-nübelâ* ve *Târîhu'l-ulemâ'i'n-nübelâ* şeklinde kaydedilmektedir. Müellif, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'lâm* adlı hacimli kitabını 726 (1326) yılında tamamladıktan sonra bu eserini kaleme almıştır. Esasen talebesi Safedî'nin belirttiğine göre Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*'dan da faydalanarak dört mezhep imamı başta olmak üzere birçok âlimi küçük hacimli müstakil risâlelerde tanıtmış, *ez-Zühufü'l-kaşrî fi tercemeti'l-Haseni'l-Başrî, Nefdu'l-cu'be fi ahbâri Şu'be, Kađdi nehârek bi-ahbâri İbni'l-Mübârek* gibi eserler yazmış, ardından *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*'yı telif ederken bu çalışmalarını değerlendirmiş (*el-Vâfi*, II, 164) ve söz konusu eserini 732-739 (1331-1338) yıllarında kaleme almıştır.

On dört cilt halinde yazılan eser Asr-ı saâdet'ten 700 (1301) yılına kadar kırk civarında tabakayı kapsamakta olup müellif eserin ilk cildini Hz. Peygamber'in, ikinci cildini Hulefâ-yi Râşidîn'in hayatına ayırmayı düşünmüş, bu ciltleri yeniden yazmak yerine müstensihlerin bunları *Târîhu'l-İslâm*'dan alıp buraya koymasını istemiş (*Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*, Beşşâr Avvâd Ma'rûf'un takdim yazısı, I, 93-94), fakat bu tavsiye dikkatten kaçtığı için eser Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın biyografisiyle başlamıştır. Zehebî, bu eserinde Endülüs'ten Çin'e kadar uzanan İslâm coğrafyasında her sahanın en meşhur isimlerini toplamış, bunlar arasında halifeler, melikler, sultanlar, emîrler, vezirler, nakibler, kadılar, kıraat âlimleri, muhaddisler, fakihler, edebiyatçılar, lugatçılar, nahivciler, şairler, dinler tarihçileri, kelâmcılar ve felsefeciler yer almıştır. Ancak biyografisi verilenlerin büyük kısmını muhaddisler teşkil etmektedir. Eserinde her şahsa şöhretine ve ilmi seviyesine göre yer veren Zehebî onların isim, nesep, lakap, künye, nisbe gibi özelliklerini tesbit etmiş, her birinin doğum tarihini, yetişme şekli, hocaları, talebeleri, eserleri, inanç durumu ve vefat tarihini belirtmiş, kimini savunmuş, kimini eleştirmiştir. Biyografisini verdiği râvileri cerhta'dil açısından değerlendirmiş, bunu yaparken genellikle o şahısla aynı asırda yaşayan güvenilir âlimlerin görüşlerini sıralamış, değerlendirilen kişinin güvenilirlik derecesini belirtirken kendi fikrini "sika, sadûk, suveylîh, deccâl, metrûk, kezzâb, mechûl" gibi terimlerle ortaya koymuştur. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan ha-

dis âlimlerinin bu eserlerden hangilerinde rivayetlerinin geçtiğini rumuzlarla göstermiş, biyografilerinin sonuna rivayet ettikleri hadislerden örnekler koymuş ve bu rivayetleri sened ve metin açısından değerlendirmiştir.

7000 civarında biyografiyi ihtiva eden *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*, ilk önce Kahire'de bulunan Ma'hedü'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye tarafından yayımlanmaya başlanmış, ancak eserin üç cildi neşredilebilmiştir (I, nşr. Selâhaddin el-Müneccid, Kahire 1956; II, nşr. İbrâhim el-Ebyârî, Kahire 1957; III, nşr. Es'ad Talas, Kahire 1962). Eserin ilk ciddi neşrini Şuayb el-Arnaût başkanlığındaki bir tahkik heyeti gerçekleştirmiştir. Beşşâr Avvâd Ma'rûf'un eseri tanıtmak maksadıyla kaleme aldığı geniş bir mukaddimeyle başlayan bu neşir 1981-1985 yılları arasında yirmi üç cilt olarak Beyrut'ta yapılmıştır. 1988'de hazırlanan iki ciltlik bir fihristle birlikte eser yirmi beş cilt halinde birkaç defa basılmıştır (Beyrut 1409/1989, 1410/1990). Bu neşir için ayrıca Ammâr Sâmî Muhammed ed-Dellâl ve Cihâd Sâmî Muhammed ed-Dellâl *Fihrisü'l-a'lâm el-mütercemî lehüm fi Siyeri a'lâmî'n-nübelâ* adıyla bir fihrist daha hazırlamıştır (Küveyt 1988). 5925 biyografi içeren *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*'nın bu neşri, baş tarafına *Târîhu'l-İslâm*'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye* ve *Sîretü'l-hulefâ'i'r-râşidîn* ciltleri ilâve edilmeyip III. ciltten başladığı ve yazma nüshaya ulaşamaması sebebiyle 660-700 yılları arasındaki biyografileri oluşturan son kısmı ihtiva etmediği için eksik kabul edilmektedir. Eserin eksik kısımlarını tamamlamak üzere on yedi cilt halinde yeni bir tahkiki yapılmış (I-XVI, Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrî; XVII, Ebû Abdullah Abdüsselâm b. Muhammed b. Ömer Allûş) ve 1997'de Beyrut'ta neşredilmiştir. Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrî hazırladığı bu yayımda *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*'nın ilk iki cildini tek cilt halinde *es-Sîretü'n-nebeviyye* ve *Sîretü'l-hulefâ'i'r-râşidîn*'e tahsis etmiştir. Zehebî'nin isteği doğrultusunda *Târîhu'l-İslâm*'dan iktibas edilen bu cildin siyer kısmı aynen alınmış, Hulefâ-yi Râşidîn bölümünde ise halifelerin biyografileri başa alınarak sadece olaylar verilmiş, arada geçen biyografiler atlanmıştır. III. cilt Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın biyografisiyle başlamaktadır. 6818 biyografi içeren bu baskı için Muhammed Abdurrahman tarafından iki ciltlik ayrıntılı bir fihrist hazırlanmıştır. Ahmed Fâyiz el-Humsâ *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*'yı *Tehzîbü Siyeri a'lâmî'n-nübelâ* (I-III, Bey-

rut 1991, 1413/1992) ve Muhammed b. Hasan b. Akil Mûsâ Nüzhetü'l-fuḍalâ' Tehzîbü Siyeri a'lâmi'n-nübelâ' li'z-Zehabi (I-III, Cidde 1415/1995) adıyla özetlemiştir.

Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' ile Zehebî'nin bu eserdeki görüşleri ve metodu etrafında bazı çalışmalar yapılmıştır. Mecc Mekki, Mekke'deki Ümmülkurâ Üniversitesi'nde hazırladığı *Akvâlü'l-ḥâfız ez-Zehabi en-naḫdiyye fi 'ulümü'l-ḥadîs min Kitâbi Siyeri a'lâmi'n-nübelâ'* adlı yüksek lisans tezinde Zehebî'nin cerh ve ta'dîle ilgili değerlendirmelerini incelemiştir. Cemâl b. Ahmed b. Beşir Bâdî'nin *el-Âşûrû'l-vâride 'an e'immeti's-sünne fi ebvâbi'l-i'tikâd min Kitâbi Siyeri a'lâmi'n-nübelâ'* isimli doktora tezinde Zehebî'nin itikadî konulara dair görüşleri ele alınmaktadır (Riyad 1416/1996). Yahyâ b. Abdullah b. Yahyâ el-Bekrî, *Keşfü'l-ğîṭâ' 'an aḥkâmî'z-Zehabi fi Siyeri a'lâmi'n-nübelâ' 'ale'l-eḥâdîs ve'l-kıṣaṣ ve'l-enbâ'* adlı derlemesinde eserde geçen hadis, hikâye ve haberlerin sıhhatini değerlendirmiştir (Riyad, ts.). Fehd b. Abdurrahman el-Osman *el-Fevâ'idü'z-zehabiyye min Siyeri a'lâmi'n-nübelâ' li'z-Zehabi* adlı çalışmasında *Siyer*'de yer alan hikmetli sözleri, faydalı bilgileri ve önemli bazı tarihî olayları derleyip neşretmiştir (Riyad 1417/1997). Ömer b. Mûsâ el-Hâfız, *Qâle'z-Zehabi* adlı derlemesinde Zehebî'nin bu eserindeki "kültü" (derim ki) diye başlayan sözlerini bir araya getirmiştir (Riyad 1420/1999). Haldûn Abdülazîz Mahlûta *Fikrû'l-ḥâfız ez-Zehabi min hilâli ta'likâtihi fi Siyeri a'lâmi'n-nübelâ'* isimli çalışmasında Zehebî'nin kitabında önemle üzerinde durduğu iman, amel ve ahlâkla ilgili konuları derleyip incelemiştir (Dımaşk 1424/2004).

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (nşr. Şuayb el-Arnaût – Hüseyin el-Esed), Beyrut 1405/1985, Beşşâr Avvâd Ma'rûf'un takdim yazısı, I, 7-140; Safedî, *el-Vâfi*, II, 164; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1015; Beşşâr Avvâd Ma'rûf, *ez-Zehabi ve menhecühû fi kitâbihi Tarihü'l-İslâm*, Kahire 1976, s. 175-177; Ma'a'l-Mektebe, s. 102; Abdüsettâr eş-Şeyh, *el-Hâfız ez-Zehabi*, Dımaşk 1414/1994, s. 469-478, 499-514; Haldûn Abdülazîz Mahlûta, *Fikrû'l-ḥâfız ez-Zehabi min hilâli ta'likâtihi fi Siyeri a'lâmi'n-nübelâ'*, Dımaşk 1424/2004, s. 8-10; H. Ritter, "Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'", *Oriens*, XI (1958), s. 306-307; Mutâ' et-Tarâbişî, "Ta'likât 'alâ taḥki-kî's-Siyer li'z-Zehabi", *MMLADm.*, LVIII/2 (1403/1983), s. 277-333; Hayati Yılmaz, "Siyeru a'lâmi'n-nübelâ ve İki Ayn Neşri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, İstanbul 2000, s. 323-332.

MEHMET EFENDIOĞLU

es-SİYERÜ'L-KEBİR

(السير الكبير)

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin
(ö. 189/805)
İslâm devletler hukukuna
dair eseri.

Hukuk tarihinde devletler hukuku meselelerini ele alan ilk kapsamlı eser olarak bilinir. Gerek bu tarihi öncelikle gerekse içeriği ve ilgili literatüre etkisi dolayısıyla müellifi Şeybânî'ye devletler hukukunun kurucusu unvanını kazandırmış (Kruse, *JPHS*, III/4 [1955], s. 264; Yaman, s. 40; Taş, s. 46-47), Avrupalı bilim adamlarınca Shaybani Society of International Law adlı bir kurum açılmasını sağlamıştır (Kruse, *Islamische Völkerrechtslehre*, s. XVI; Serahsî, *Şerhu's-Siyerü'l-kebir*, neşredenin girişi, I, 14; Muhammed b. Ahmed ed-Desûki, s. 343-344).

Her ne kadar İslâm tarihinde Şeybânî'den önce devletler hukuku konularını kapsayacak bir içerikle "siyer" terimi kullanılmış ve bazı yönleri aynı isimle kitaplaştırılmışsa da (bk. SİYER) onun bu eseri, konunun bütün boyutlarını kuşatması ve sistematik bir tarzda ele alması dolayısıyla sadece fıkıh değil genel hukuk tarihinde de bir ilktir. *es-Siyerü'l-kebir*, bu alanın ilk müellifi olarak takdim edilen Ebû Hanîfe'nin (Şeybânî, *Kitâbü's-Siyer*, neşredenin girişi, s. 38, 55, 68; İbn Hacer el-Askalânî, s. 153; Muhammed Hamîdullah, s. 43, 65; Kruse, *JPHS*, III/4 [1955], s. 243) devletler hukukuna ilişkin icthadlarını büyük ölçüde yansıtır. Yine Şeybânî'ye nisbet edilen *es-Siyerü's-sağîr* de esasen Ebû Hanîfe'nin siyer kültürünü yansıtan, hatta bazı yorumlara göre bizzat ondan rivayet edilen bir eserdir (Ebû Yûsuf, neşredenin girişi, s. 4; M. Zâhid Kevserî, s. 62; M. Ebû Zehre, s. 241). Serahsî'nin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla *es-Siyerü's-sağîr* onun *el-Mebsûṭ* isimli geniş eserinin "Kitâbü's-Siyer" bölümünde şerhedilmiştir (*el-Mebsûṭ*, X, 144).

Hocası Ebû Hanîfe'nin icthadlarından Ebû Yûsuf kanalıyla ulaştıklarını "es-sağîr" diye nitelenen kitaplarında, herhangi bir aracı olmaksızın doğrudan Ebû Hanîfe'den aldığı hükümleri ise "el-kebir" diye anılan eserlerinde derlediğini dile getiren yoruma göre (İbn Âbidîn, I, 16, 19) Şeybânî *es-Siyerü'l-kebir*'i doğrudan Ebû Hanîfe'den almıştır. Fakat Şeybânî'nin Ebû Yûsuf aracılığıyla hazırladığı *el-Aşl* (*el-Mebsûṭ*) ve *el-Âşûrâ*' "sağîr" diye nitelenemese bu yorumu zayıflatmaktadır. Diğer ta-

raftan Hatîb el-Bağdâdî'nin verdiği bilgiye göre Şeybânî'nin eserleri içinde sadece *el-Câmi'u's-şâğîr*'de Ebû Yûsuf'un tesiri olmuş, diğerleri doğrudan kendi kaleminden çıkmıştır (*Tarihü Bağdâd*, II, 180). Öyle anlaşılıyor ki Şeybânî eserlerini âdeta iki defa yazıyor, önce kaleme aldığı nisbeten küçük hacimli olanlarını daha sonra tekrar gözden geçiriyor ve ilâvelerle geliştiriyordu (Serahsî, *el-Mebsûṭ*, XXX, 287; krş. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, neşredenin girişi, s. 57). Buna göre Ebû Hanîfe'nin kontrolü altında *es-Siyerü's-şâğîr*'i yazmış, Evzâî bunu tenkit amacıyla *Siyerü'l-Evzâî*'yi hazırlamış, Ebû Yûsuf *er-Red 'alâ Siyeri'l-Evzâî* ile bu eleştirilere cevap vermiş, bütün bu tartışmalarla birlikte Hanefî mezhebinin siyer merkezli bakış açısını etraflıca yansıtmak amacıyla çok sonraları Şeybânî tarafından *es-Siyerü'l-kebir* telif edilmiştir. Eseri şerheden Serahsî dahil olmak üzere çeşitli kaynaklarda Şeybânî'nin, *es-Siyerü's-şâğîr*'ini inceleyen Evzâî'nin kendisini küçümseyici bir tavır takınması üzerine *es-Siyerü'l-kebir*'i yazdığı ve hükümleri hadis rivayetleriyle temellendirdiği için bu defa Evzâî'nin takdirine mazhar olduğuna dair bilgi (*Şerhu's-Siyerü'l-kebir*, I, 3) Evzâî'nin vefat tarihi (157/774) ve eserin telif zamanı göz önüne alındığında şüpheli görünmektedir. Zira *es-Siyerü'l-kebir* onun 180 (796) veya 187 (803) yılında tayin edildiği Rakka kadılığı sırasında yazılmıştır. Bu kitabın Şeybânî'nin kaleme aldığı en son eser olduğunu gösteren bir başka delil de *es-Siyerü'l-kebir*'in, onun diğer bütün eserlerini rivayet edenler arasında yer alan Ebû Hafs el-Kebîr Ahmed b. Hafs tarafından rivayet edilmemesi olmasındır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1014; İbn Âbidîn, I, 17). Çünkü Ebû Hafs, hocası Şeybânî'nin son yıllarında Bağdat'tan ayrılmış olduğu için kitabın yazımına şahit olmamıştı (Heffening, s. 160; M. Ebû Zehre, s. 241-242; Muhammed el-Hudaî, s. 172, 220). Altmış ayrı defter halinde yazılan eser müellifi tarafından Halife Hârûnürreşîd'e takdim edilmiş, o zamana kadar böyle bir eser hazırlanmadığı için takdirlerini belirten halife, bizzat müellifinden okumalarını sağlamak üzere oğulları Emîn ile Me'mûn'u ona göndermiştir.

Eser ağırlıklı olarak devletler umumi hukuku kapsamına giren konuları ihtiva etmektedir. Bu çerçevede sınır boylarında ikamet etmenin ve serhadde askerlik yapmanın faziletine ilişkin rivayet ve yorumlarla başlayan kitap ordu kumandanlarının uyması gereken kuralları, asker sev-